

"שב"ח ציוני" מקריית חיים – ב"נתיב" האולימפיאדה

מאת: יורם בר-גל

הרשימה מוקדשת לזכרו של אריה קרול ז"ל

מאחורי הקלעים - אוגוסט 1976

לפני כשבוע בסוף יולי 2008, הלך לעולמו ונקבר בקיבוצו בנגב המערבי אריה קרול, ז"ל. הוא לא היה סלבריטי או פוליטיקאי דגול, אבל איש אשר מאות אלפי יהודים ברחבי הגוש הקומוניסטי לשעבר ובברה"מ בפרט חייבים לו תודה על פועלו וזמנתו. אריה קרול היה האיש שהפעיל במשך עשרות שנים, שליחים מרחבי העולם, שביקרו בברית המועצות והחדירו לשם פריטים יהודיים אסורים כטליתות, תפילין, ספרי תורה לצד תקליטים, תמונות, מזכרות, לוחות שנה ועיתונים ישראליים. כמו כן הקים במוסקבה מערך של הפצת החומרים האלה ברחבי ברה"מ. על פעילותו זו, קיבל אריה קרול את פרס ישראל למפעל חיים בשנת 2000.

הידיעה על מותו סמוך לתחילת האולימפיאדה בבייג'ין 2008, החזיר אותי שנים אחורה, כאשר נערכה האולימפיאדה במונטריאול באוגוסט 1976, ואריה קרול ו"נתיב" ניצלו עובדה זו להחדיר חומרים אסורים, בעזרת "סוכנים ציוניים" – מגוייסים לרגע, ביניהם הייתי אף אני, ומעשה שהיה כך היה.

אחת לארבע שנים, במועד קיום האולימפיאדה, ובלי קשר אליה, מקיים ה IGU = "האיגוד הגיאוגרפי הבינלאומי", את הכנס המרכזי הבינלאומי שאליו מגיעים אלפי אנשי מדע מרחבי העולם. הייחוד של הכנסים הגיאוגרפיים האלה הוא בביזור המושבים המקצועיים - כשבוע לפני הכנס המרכזי, שבוע נוסף בו נערך החלק המרכזי של הכינוס שלאחריו עוד כשבוע של סיורים מסוגים שונים. בשנת 1974, כבר פורסם כי הכנס הבא יערך במוסקבה. ידיעה זו הביאה להתרגשות בקרב הגיאוגרפים הישראליים. ההתרגשות גדלה עוד יותר, כאשר הסתבר כי אפשר יהיה להשיג סיבסוד למשלחת, וכן ייצא לאור קובץ מחקרים רחב, שיוגש בכנס. בדיעבד נודע כי הסיבסוד ומימון ההוצאה לאור של קובץ המחקרים על ישראל, היה אחת הפעולות שייזם אריה קרול, לשם החדרת חומר ציוני בעזרת המשלחת, בצורה גלויה – קובץ המחקרים, ובצורה סמויה – מזוודות המשלחת העמוסות תקליטים, טליתות ומזכרות מהארץ.

בעקבות ניתוק היחסים הדיפלומטיים בין ישראל לברה"מ באותם ימים, לא ניתן היה לקבל ויזה בארץ, ולכן התרכזה המשלחת מישראל בלונדון כמה ימים קודם לפתיחת הכנס. הדרכונים הישראליים הועברו לשגרירות הסובייטית והתקבלו חזרה שעות לפני מועד ההמראה המתוכננת למוסקבה. הכל נראה לכאורה תקין, וחברי המשלחת קיבלו דף מיוחד ועליו אישור הכניסה – ויזה. אלא שלברה"מ באותם ימים היה צורך במסמך נוסף: אישור מראש ופירוט כל סידורי הקרקע, כולל נהג המונית המיוחדת שתאסוף אותך משדה התעופה, החדר במלון, אישורי התנועה בתחבורה הפנימית ועוד. ללא אישור זה – לא הייתה אפשרות להיכנס ולשהות. אישורים אלה כמובן תואמו או הוצאו על ידי "שלטונות הביטחון" עבור הזרים שהגיעו לכנס. לשני אנשים במשלחת הישראלית, לא ניתנו אישורים אלה – לי ולעוד חבר קיבוץ מהמשלחת. יתכן שעקב גילנו הצעיר, הוחלט בק"ב או במשרד אחר, כי אנחנו "אנשי המשטר הציוני" ולא אנשי האקדמיה.

הברירה הייתה – לוותר, לא לנסות להיכנס לברה"מ ולחזור הביתה לקריית חיים, או לקחת את הסיכון ולהגיע לשדה התעופה במוסקבה. (החלום להיות בברה"מ באותם ימים, היה חזק ביותר, על רקע החינוך הסוציאליסטי שנספג בקריה ושהפך להיות חלק מהדנ"א המקומי אצל רבים שגדלו בה.) בהתייעצות עם יודעי ח"ן ב"נתיב" (אריה קרול?) ובמשרד החוץ הם

העריכו כי הסובייטים לא יעשו מהומה ויעצרו את חברי המשלחת עקב פעילותם "הלא אקדמית". הערכה זו נבעה מהעובדה, כי באולימפיאדת מונטריאול של אותה שנה, האמריקאים והקנדים פקחו עיניהם בבקרה על התנהגות ברה"מ כלפי משלחות זרות, כקריטריון לבחינת רצונה האמיתי לפעילות בינלאומית חופשית בזמן האולימפיאדה 1980, שעתידה להיות שם. נדמה לי, כי הישיבה של הוועד האולימפי במונטריאול, היה לקראת סיום המשחקים, דבר שהבטיח "שקט" דיפלומטי מסוים. גם הוועד של "האיגוד הגיאוגרפי הבינלאומי", מבלי שידע על הכוונות של "הסוכנים הציוניים", אף הוא נתן דברו ואחריותו לכניסת המשלחת הישראלית, תוך תיאום בצינורות הנסתרים המתאימים עם אנשי הוועד האולימפי במונטריאול.

גאווה ציונית על גדות הדנייפר, קייב 1976

מעבר "לשער הברזל", מוסקבה, 1976

וכך, בדחף הרוח הציונית של מדינת ישראל, ולמען מפעל ההצלה של העם היהודי המדוכא ברחבי ברית המועצות, נפלה ההחלטה לצאת למוסקבה, למרות שהניירות הרשמיים לא היו קיימים. הטיסה בבריטיש איירווייס הייתה מתוחה ונעימה, כשהראש מנסה לדחוק החוצה את המחשבות על העתיד להתרחש בשער הכניסה "למסך הברזל". שדה התעופה של מוסקבה,

שעות הלילה המוקדמות, לא היה עמוס במיוחד – אבל מספר טיסות הביאו משלחות נוספות. היה "מבול מקומי" של זרים – מחזה שודאי לא היה שכיח באותם ימים. המשלחת הישראלית, יצאה במרוכז לעבר ביקורת הגבולות, ושני בעלי ניירות החסר – משובצים בתור בין אלה המאושרים שניירותיהם היו בסדר. משהבינו כי מדובר במשלחת שלמה, ביקשו שוטרי הגבולות, את הדרכונים, ואחרי זה את הויזות (שהיו בדפים נפרדים) וכן את ניירת סידורי הקרקע... וכאן עמד איוון/בוריס הסובייטי בפני מבחן, שאולי לא הכינו אותו אליו: "דרכונים הפוכים" (נפתחים מצד ימין) ושמות משונים. לקח זמן די ארוך, ליושבים בחדר האחורי, לנסות להבין את הדרכון ההפוך ולתאם את השמות המוזרים עם שתי קבוצות האיטורים שניתנו.

שער הכניסה בשדה התעופה היה אמיתי – מחסום פיזי, לא גבוה, בקצה משרד הבקרה והיה נפתח רק מתוך משרד משטרת הגבולות. התור מאחורי המשלחת הישראלית גדל והלך. היה נראה כי עוד מעט תהיה תקרית בינלאומית על רקע היחס של הסובייטים לזרים שצריכים לחכות בכניסה לארץ "שמש העמים". וכך, נחתמו הויזות בלי אימות מלא עם שאר המסמכים, והשוטר חמור הסבר שפתח את השער, הצביע לעבר אולם הנוסעים... "דאווי"

"עשינו את זה", "אנחנו בפנים" חשבתי בליבי... אבל, מהר מאוד השמחה התחלפה בדאגה.. "מה הלאה?". הרי אין לנו אישור למונית, ולכל אחד מחברי המשלחת, חיכתה מונית נפרדת, שאותה הסיע נהג שקיבל את שמו ואת החדר במלון הענק אליו צריך להביא את "האורח". להזמין מונית משדה התעופה העירה, זוהי מחשבה קפיטליסטית לחלוטין. להשתמש בתחבורה ציבורית? הרי איך נדע היכן לרדת, ואולי יחטפו אותנו הקג"ב לאיזה גולאג בסיביר? ההחלטה נפלה להיכנס למונית עם מישהו אחר, להכניס את המזוודות... "ולא להבין", מה איוון/בוריס אומר, להתעלם משפת הידיים והגוף – ולקחת כדוגמה את המורשת שהשאיר חודורוב כשעמד בגבורה בשער כנגד הרוסים עשרים שנה קודם.

שב"ח ציוני במוסקבה, 1976

הנסיעה בלילה משדה התעופה, אל לב המאפליה – הכיכר האדומה, הייתה מהירה. כבישים רחבים של ארבע נתיבים לכל צד, ריקים בדרך כלל, שנמתחים בקו ישר קילומטרים אחדים, הביאו את המונית עם שני הקנדידים, אל מה שנראה מבצר ענק – מלון "רוסיה", שהיה באותם ימים הגדול בעולם (איך לא!!) 5000 חדרים. עיר שלמה בגוש ענק. באחד מדוכני הקבלה, מבין רבים של המלון, הצטופפו כבר אנשים ממשלחות נוספות, מזוודות ותיקים היו מפוזרים בכל פינה. השיבוץ היה ידוע, ולכן די מהר היה הפיזור לחדרים, שאם אינני טועה, היו בשתי קומות. שוב התעוררה הבעיה – ישנם שני "שבח"ים" ציוניים שלא יכולים לקבל חדר, לא משום שלא שילמו עבורו, אלא משום שאין אישור משטרתי מתאים. להשאר בלובי, או לדבר עם מנהל המלון, זה כמו להתקבל לכוס תה עם סטלין או יורשו. מי שלא ראה מלון זה בימיו, לא יודע מה זה "האח הגדול", מתבונן בכך. הפרוזדורים הארוכים, חולקו לקטעי משנה, בערך כעשרים חדרים כל קטע. באמצע כל קטע, עמד שולחן שלידי ישבה גברת, שתפקידה היה לתת "שירות חדרים" ולרשום מי נכנס או יוצא מהחדרים. אולי גם סיפקה שירותים נוספים, אבל את זה לא יכולנו לברר. הוחלט לעשות מעשה יהושע בן נון, לבלבל את הגברות שבפרוזדור: להסתובב עם המזוודות, לצאת ולהכנס לחדרים השונים, כמה פעמים על מנת שלא יהיה ברור מי שייך לאן, לפחות למשך יממה או שתיים. לבסוף "פיזרו" את שני הבנדיטים והשאירו אותם בחדרים קצת יותר גדולים, שהיה בהם גם מקום למזוודות נוספות, וגם כורסא לשבת.

בבוקר שלמחרת, עדיין במעמד של שב"ח בברה"מ, הבעיה חזרה בעת ארוחת הבוקר: אין וואוצ'ר לאחת המסעדות של המלון. לך תחפש מסעדה ליד הכיכר האדומה, או בית קפה בבוקר של אוגוסט בשנות השבעים? חיטטתי במזוודה שהייתה מלאה תקליטים, העתקים של ספר הכנס, מזכרות מישראל, מפות של הארץ וכדומה. מעט בגדים להחלפה וסרטי

צילום – אפילו שריד של חטיף, במבה או מעדן חלב לא נמצאו. כמה זמן אפשר לצום?? מים הרי יש בברז בשפע (עדיין לא חשבו על מים מזוהמים בפסולת תעשייתית כבדה ואסורים לשתייה), ולכן הצום לא יהיה נורא.

נאמר "שומר פתאים אדוני" - והוא שלח פתרון – הקולגה שאצלו התנחלתי בחדר, היה דתי. משפתח את מזוודתו – להוציא את התפילין והטלית, ראיתי כי המזוודה מלאה קופסאות שימורים, פירות יבשים, חלקי מנות קרב (חלבה) ועוד. רגע..רגע.. "אתה לא הולך לאכול במסעדה במלון?" "ענה – לא, הרי האוכל שם לא כשר!!" "הידד, נפתרה בעיית התזונה לימים אחדים, אשתמש בוואצ'ר שלו. בגיל ושמחה ניגשתי עם האחרים למסעדה – שתיאור ארוחת הבוקר סוג האוכל, המיגוון והכמות ייקחו יותר זמן מאשר הארוחה עצמה – התה היה בסדר.

פרשת השב"חיות הסתיימה לאחר יומיים, כאשר בלחץ ראשי הכנס, ונציגות הולנד במוסקבה שטיפלה בענייני ישראל באותם ימים, הושגו אישור השהייה עם ערימת הוואצ'רים המתאימים. אבל, לא בדיוק כפי שתוכנן – ברישום המקורי לכנס, ההרצאה שהייתי אמור לשאת, הייתה שייכת לקבוצת מחקר שהתכנסה בנובוסִבִירסק בשבוע הראשון של הכנס. לשם אושרה התוכנית במקור. הציפייה הייתה גדולה להיות אי שם בסיביר, עוד מאז שהציגו "בבית העם" בקריית חיים את הסרט "סיביר ארץ הפלאות", בראשית שנות החמישים. היה זה ייצוג תרבותי מרכזי שחובה על סוציאליסטים צעירים בקריה לראות. הסרט הוקרן מספר פעמים, והשאר עלי כילד רושם אדיר – שדות חיטה, איכרים עמלים, מפעלי תעשייה – ו"פועלי כל העולם התאחדו". לכן המחשבה להיות שם – בסיביר, בארץ הפלאות, לראות את הנערות הרוקדות בעת הקציר, לשמוע את "לבלבו אגס וגם תפוח" במקור, הייתה אחת התקוות הגדולות בעת הרשמה לכנס בנובוסִבִירסק.

הרהורים פוסט-קומוניסטיים, בשולי הדרך, מזרח סיביר, אוגוסט 2003

איוון או בוריס, שהדאגה לשלום האימפריה הסובייטית הייתה בראש מחשבתם, חשבו כי אם השב"ח הציוני ייסע לנובוסיבירסק, הוא עלול לגלות סודות האימפריה וגם קשה יהיה לפקח עליו רחוק ממוסקבה. לכן במקום נובוסיבירסק אישרו לי שהייה בקייב. כך מצאתי את עצמי לאחר יומיים על גדות הדנייפר. משלוח התופינים הציוניים שנתרמו על ידי "נתיב" למען יהודי סיביר מצאו יעד חליפי – קייב. יעילות המערכת של "נתיב" הייתה מדהימה - כי כבר חיכו לנו השבוע הראשון של הכנס, לפני החזרה לשבוע נוסף במוסקבה.

כך, נתנה המטריה של האולימפיאדה הגנה פוליטית על פעילות ציונית אינטנסיבית במהלך הכנס ב-1976, על המפגשים הרבים עם היהודים באותם שבועות בקייב ובמוסקבה ועל הצרות עם השלטונות, לא נרחיב כעת.

רצה "שר המדע" ולפני שנים אחדות, שוב התקיים כנס של IGU, ברוסיה. הפעם נסעתי כאזרח מכובד, הגעתי לכנס שהתקיים במזרח סיביר בואכה מונגוליה. זהו אזור בפרפריה של רוסיה, אלפי קילומטרים ממוסקבה, ובו נראים בכל מקום שרידי הקומוניזם הסובייטי. לעומתו - ימים אחדים במוסקבה של המאה ה-21, הציגה עולם אחר, שבו אפילו ארוחת הבוקר במלון שינתה פניה. אלה גם אלה מקומם ברשימות אחרות.